
О ИДЕЈАМА И КЊИГАМА ON IDEAS AND BOOKS

Др Олга Манојловић Пинтар, виши научни сарадник
Институт за новију историју Србије

Lea David, *The Past Can't Heal Us: The Dangers of Mandating Memory in the Name of Human Rights*, Cambridge University Press, Cambridge 2020.

Књига Лее Давид *The Past Can't Heal Us*, преиспитује како су политике сећања и начини меморијализације прошлости, а пре свега трауматичне и насилне прошлости, редефинисали концепте људских права и транзиционе правде у савременим друштвима. Кроз читав низ примера и њихову промишљену анализу, она је показала и доказала како су институционализацијом сећања *људска права* од идеала трансформисана у идеологију, која као и свака идеологија има тотализујући – хегемони карактер, односно која је временом и начинима контекстуализације, афирмишући прокламоване хуманистичке идеале, почела да добија опресивне облике и снагу. Леа Давид је показала како је успостављена нова друштвена неједнакост кроз својеврсну градацију, па чак и међусобну антагонизацију жртава које су добиле различите позиције, односно неједнаку могућности приступа изворима моћи и финансирања. Идеологија људских права је тако произвела парадокс, јер је као и идеологија национализма чијој деконструкцији је формално и суштински тежила, временом оснажила нове облике класних подела.

Пратећи транснационалну примену људских права, Леа Давид се најпре упустила у препознавање широке институционалне мреже која је последњих година стандардизовала форме и праксе меморијализовања прошлости на глобалном нивоу, успоставила патерне – шаблоне сећања, који су представљени као неизбежан предуслов демократизације. На тај начин, је оно што је било кључно у процесу препознавања људских права као утопијског идеала коме треба тежити, а то је контекст сваког појединачног примера, оно што је Фредрик Џејмсон прокламовао у чувеној крилатици *Always Historicize*, постепено формализовано у процесу стандардизовања метода на глобалном нивоу. Препоруке највиших

међународних организација као што су Уједињене нације, Организација за европску безбедност и сарадњу, Европски парламент, *Amnesty International*, *Human Rights Watch*, јасно су давале смернице националним владама које су, тежећи привредним и финансијским повезивањима у времену неолибералне парадигме, недостатак демократских принципа и пракси надомештале формалним поштовањем принципа и пракси људских права као својеврсне димне завесе.

Реализацији пројеката дефинисаних у складу са утврђеним постулатима знатно су допринеле и промене до којих је дошло у академској заједници кроз успостављање читавог низа програма, курсева и инвентовање нових хуманистичких дисциплина које су производиле посвећене професионалце и искрене активисте на пољу промоције и реализације људских права, али чије су делатности имале ограничене домете. Постојање домаћих и међународних судова, подршка невладиним организацијама, формирање независних тела која су формално постојала, али суштински била лишена утицаја на функционисање државних органа, све је то доприносило стварању слике Доријана Греја – форме лишене стварног садржаја.

Књига *The Past Can't Heal Us* је показала како је императив «не заборавити» прерастао у модел – препоруку «како се исправно сећати». Кроз три кључне тематске целине: суочавање са прошлошћу, обавеза сећања и правда за жртве, дефинисане су праксе које су јасно одредиле улоге учесника и произвеле њихово морално вредновање, симплификујући на тај начин сложеност историјске збиље, и истовремено моделујући садашњост кроз јасно дефинисане видове меморијализације трауматичне прошлости. Треба поновити да ауторка нити једног тренутка није негирала значај људских права као «идеала», али је из позиције критичког промишљања јасно уочила ограничења и слепе улице праксе која је развијена последњих година и која, по њеном оштром суду, није допринела ономе због чега је и успостављена, а то је разрешавање друштвених тензија и конфликта. Штавише, закључила је Давид, «последнице те идеологије су узнемиравајуће». Успостављањем тзв. «моралног сећања» тензије и конфликти утемељени у етничким и националним поделама су продубљени на микро нивоу. Књига је јасно показала лимите и опструкције у процесу достизања промовисаних циљева – пре свега «помирења».

Иако је констатовала Леа Давид, дакле, није ушла у дубљу анализу процеса функционализације људских права у међународним односима, односно начина на који га велике силе користе као део своје неоколонијалне агенде (о чему пишу Ноам Чомски, или Славој Жижек). Њен циљ је био да промене које су се догодиле на глобалном плану прати на територијалном микро нивоу, односно да разуме како је пресликавање «модела» довело до негације конститутивних принципа концепта, како је «морално сећање» ојачало етничку дистанцу и националистички дискурс који је требало да деконструуше.

Леа Давид је, дакле, своју анализу са глобалног, пренела и развила на мезо и микро нивоу Западног Балкана и Израела и Палестине. Управо је на тим примерима показала како процес рецепције вредности људских права није успео да оствари широка повезивања, нити да оснажи емпатију међу онима који су препознати као друштвене групе чија су права захтевана и за чија се права борио низ невладиних организација. Отуда и њена питања: како они чији су животи под великим утицајем инфраструктуре и вредности људских права – попут избеглица, интерно расељених лица и жртава насиља – разумеју људска права? Да ли интернализују људска права на дужи рок? Како њихово искуство солидарности, филтрирано кроз одређену интерпретацију симбола и историје, утиче на њихову везаност?

Постављени у улогу жртве, «корисници» људских права из ње све време желе да изађу. Идеологија која их је препознала, признала и издвојила не пружа им, међутим, одрживу алтернативу. Осећај припадности заједници као нужна претпоставка битисања појединца се тако нужно губи. У исто време и они који промовишу идеале људских права се задржавају на принципима солидарности који не угрожавају њихову зону комфора. На тај начин, нити корисници нити промотери идеологије људских права не постају њени «верници», а начини памћења прошлости и њихове улоге у њој на крају појачавају осећаје њихове националне, етничке или верске припадности и дистанцираности.

Дакле, «морално сећање бележи најбоље и најгоре од човечанства. Обликује снове и тежње људског морала, правде и једнакости, али на крају јача уске националистичке осећаје, стварајући неједнакости и настављајући непријатељства која је пре свега желела да угаси». Посебно снажан утисак оставља констатација ауторке: «Солидарности, засноване на чистој хуманости, само су ретки временски тренуци у којима се удаљени субјекти издвајају из свог друштвено-политичког и историјског контекста, сећајући се на секунду да сви удишемо исти ваздух – само да би открили да ни ваздух који удишемо није свуда исти.»

Парадокси које ова књига препознаје свакако морају бити анализирани и критиковани. У осталом они су у фокусу многих уметничких и теоријских пројеката већ дужи низ година. Овде свакако треба поменути да су они део оригиналних анализе које објављује библиотека *Human Rights in History Cambridge University Press*-а, у којој је изашла и књига *The Past Can't Heal Us*.

Иако радикална критика концепта, књига Лее Давид је указала на специфичности локалних концепата и признала разлике у функционисању организација за људска права на различитим нивоима и у различитим срединама, разумела њихове позиције – како домете, али исто тако и ограничења.

Већ смо раније указивали на текст Марка Блока и Лисјена Февра „À nos lecteurs“ објављен у првом броју *Annales: économies, sociétés, civilisations* 15. јануара 1929. За разлику од „славних предака“ који су инсистирали на дисци-

плинарном чистунству, а чији су рад дубоко поштовали, уредници *Annales* су позвали истраживаче „да устану против (...) страшне шизме“ која је настала између „две класе радника/истраживача“ – историчара заокупљених „њиховим добрим, старим и истинитим методом документовања прошлости“ и „истраживача заокупљених садашњошћу.“ Они су „погођени невољама које су настале разводом који је постао традиционалан“, заправо устали против зидова и препрека које „често блокирају поглед“ између истраживача прошлости и садашњости људског друштва и закључили да би заправо било најбоље да се и једни и други, упражњавајући своју легитимну специјализацију и „марљиво обрађујући власти врт“, истовремено „потруде да прате рад свог суседа“. Волтерова метафора „култивисања баште“ им је послужила за афирмацију идеје дисциплинарног повезивања које отвара простор новим анализама и закључцима.

Готово читав век након првог броја *Анала* и позива да се из сопственог врта «погледује» на оно што раде суседи, бројне баријере и зидови су нестали и савремене интердисциплинарне студије су произвеле значајна остварења која су кључно утицале на начин писања о људским друштвима и заједницама. Књига Лее Давид је једно од тих остварења које ће несумњиво утицати на писање бројних анализа времена у коме живимо, али и оних која су претходила. Историчарима распада Југославије, аналитичарима процеса деконструкције социјализма у Европи, успостављања нових односа моћи на Блиском истоку, али и свима који се баве правним питањима, студијама национализма, и пре свега студијама културе сећања, како онима који се са њеним закључцима слажу, тако и онима који их жестоко критикују, ова ће књига представљати незаобилазну литературе. Штавише, њена прецизна критика ће сигурно отворити и нове перспективе онима који трагају за алтернативним идејним и политичким концептима у времену које је требало да означи крај историје.